

МІЖНАРОДНІ ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ КОНТАКТИ — ЗАПОРУКА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Катерина Климова

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Анотація. Автор аналізує діяльність вітчизняних та зарубіжних науковців у площині вивчення української мови як іноземної в Україні та за її межами. У статті висловлено думку про важливість обміну лінгводидактичним досвідом для забезпечення подальшого розвитку української мови й української культури у світовому комунікативному просторі. **Ключові слова:** україністика, лінгводидактика, лінгвістична компетенція, мовнокомунікативна компетенція, етнічно рідна мова, україністи-іноземці, методичне забезпечення навчального процесу.

Загартована історією, мова українців врешті-решт підтвердила своє право на самостійне існування серед мов інших народів. Чимало мовознавців, педагогів, істориків, політиків, митців, літераторів в Україні та за її межами в різні часи поклали життя, щоб довести це світові. Прикладом цього є постать Митрополита Іларіона, який вимовив слово Боже українською. Згодом, повернувшись в Україну після довгих років заборон, наукова спадщина видатного сподвижника українського відродження, педагога і мовознавця Івана Огієнка відкрила співвітчизникам унікальні студіювання вченого у площині історії української літературної мови. Видана у 1949 році у Вінніпезі "Історія української літературної мови" знайшла своїх читачів в Україні лише друком 1995 року (завдяки упорядкуванню М. Тимошика). "Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ як національність" [10: 49].

Мовна ситуація в Україні вивчається багатьма дослідниками у зіставленні з розвитком мов в інших країнах. Увагу привертає всебічне дослідження стану української мови в географічній, історичній, соціолінгвістичній, культурологічній площинах, здійснене у книзі О.Б. Ткаченка [14]. Досить образно міркує вчений, порівнюючи мову із живою істотою, яка народжується, функціонує і помирає: "Можна досліджувати, так би мовити, анатомію мови, її будову (звуки, граматичні і словотвірні форми, слова, фразеологічні звороти, речення), а можна вивчати її фізіологію, тобто, як функціонує, як живе її організм" [Там само: 7]. Отже, береться до уваги вплив екстралінгвістичних (зовнішніх), і внутрішніх чинників, які можуть стати вирішальними у подальшому розвої живого організму будь-якої мови; міжмовні контакти при цьому відіграють важливу роль. Беззаперечним є те, що мова (подібно до людини) житиме доти, доки зможе реалізовувати всі свої функції — втрата будь-якої з них призведе до серйозної хвороби.

Традиційно виділяють такі функції мови (і, відповідно, функції мовлення, оскільки конкретні мовленнєві акти є способом реалізації мови), як:

- *Комунікативна* (головна). Виникши як засіб спілкування між представниками соціуму, мова (у своїй усній та писемній формах існування) розвивається саме завдяки комунікації, обслуговує її потреби. Виявами загальної комунікативної функції мови є функції міжнаціонального та міжнародного спілкування.
- *Мислеоформлювальна* (акт формування, окреслення думки, внутрішнє мовлення). Пов'язана з комунікативною: сформована у свідомості адресата думка формується у процесі спілкування, отримавши звукове або буквене втілення, зберігаючись у часі і просторі.
- *Пізнавальна* (пізнавально-відображальна, гносеологічна, акумулятивна). Мова як інструмент пізнання об'єктивної дійсності дає кожній особистості можливість набувати тих чи інших життєво необхідних компетенцій, використовувати

нагромаджений людством досвід для подальшого саморозвитку й самовдосконалення, зробити свій внесок у сукупність матеріальних і духовних цінностей, накопичених багатьма поколіннями.

- *Емоційно-експресивна* (підпорядкована комунікативній) – вираження особистості мовця, "образу автора", його почуттів, емоційного ставлення до конкретного явища дійсності. При цьому адресант здійснює емоційний вплив на адресата (слухача, читача). Так, майстри красного письменства використовують виражальні (зокрема експресивні) мовні засоби для реалізації свого творчого задуму. В усному мовленні вербальний вплив органічно поєднується із мімікою, жестами, технічними засобами увиразнення (властивостями голосу, темпом мовлення, інтонацією).
- *Імпресивна* (апелятивна, конативна, прагматична) – підпорядкована комунікативній функції, спрямована на керівництво діями адресата з метою отримати від нього бажаний результат (накази, військові команди, звертання).
- *Інформаційна* (репрезентативна, референтна, денотативна, номінативна, когнітивна) – підпорядкована комунікативній функції мови, полягає у точному доборі мовних засобів для передання адресатові певної інформації.
- *Естетична* функція мови покликана забезпечити потребу в красі, задовольнити естетичні смаки людей. Слід вказати на зв'язок мови з різними видами мистецтва, генетично зумовлений синкретичним дійством первісного суспільства.
- *Факультативні (періодично виявлені в актах спілкування):* контактостановна (фатична) – форма комунікативної функції мови, "пустослів'я, розмова заради розмови"; метамовна (металінгвістична) – форма інформаційної функції мови, завуальований у звичайних мовних формулах дійсний зміст висловлювання; магічна — форма імпресивної функції мови, виявляється у текстах, що супроводжують магічні обрядові дійства (лікування словом, наведення причини тощо).
- *Виховна* функція мови сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості. Слово як засіб виховання особистісних якостей є предметом педагогічних досліджень. Так, з-поміж багатьох висловлювань видатних педагогів про мову нашу увагу привертають міркування В. Сухомлинського: "Закохана у красу слова, людина стає чутливішою і вимогливішою до естетичного й морального буття навколо себе" [13: 419].

Виконуючи вповні всі вказані вище функції, українська мова є потужним засобом формування лінгвістичної компетенції комунікантів-іноземців; вивчення мовних норм української сприяє зростанню інтелектуального рівня представників еліти суспільства у будь-якій країні.

Досить прозоро формулює мету вивчення іноземної мови Г. Бендова (Чехія): "Навчання мови є плідним саме тоді, коли ми ставимо за мету вивчити мову народу разом з його культурою" [2:176, переклад наш].

Навчатися української, щоб відчути себе українцем, прагнули і прагнуть покоління емігрантів; навчатися української, щоб жити і працювати в нашій країні, виявляють бажання іноземці — представники багатьох етносів; навчатися української як державної мови (за умови вільного розвитку етнічно рідної) прагнуть громадяни України, що є представниками національних меншин.

Викладене вище зумовлює *мету* цієї статті — аналіз діяльності сучасних вітчизняних та зарубіжних українців (зокрема лінгводидактів) у кількох напрямках проблеми вивчення української мови: 1) як іноземної за межами України — неукраїнцями та як етнічно рідної — вихідцями з України; 2) як державної — громадянами України — представниками національних меншин.

Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик "Персонал" (№27 (279) 15-16 липня 2008 р.) опублікував статтю С. Лазебника "Розмовляйте зі мною українською" з

докладною розповіддю про стан вивчення української мови українцями, які мешкають в різних країнах світу. Йдеться про українські освітні заклади (зокрема суботні та недільні школи, вищі навчальні заклади, а також центри вивчення української при посольствах) на території американського континенту, в Австралії та Західній Європі, у країнах пострадянського простору. Попри позитивні приклади, автор відмічає загальну тенденцію до зменшення кількості громадян українського походження (навіть у США та Канаді), що бажають навчати своїх дітей етнічно рідної мови.

1989 року на установчій конференції в Неаполі було засновано Міжнародну Асоціацію Україністів (МАУ) з метою духовного відродження української нації за допомогою об'єднаних зусиль. Міжнародні конгреси МАУ відіграли важливу роль у становленні й розвитку вітчизняних досліджень багатоаспектної проблеми викладання української мови як іноземної. Зокрема, йдеться про Третій міжнародний конгрес україністів, що відбувся в Харкові 1996 року (попередні конгреси МАУ проходили у Києві в 1990 р. та у Львові в 1993 р.) за участю науковців з 24 країн світу. В рамках конгресу працювала секція "Вивчення української мови як іноземної", де учасники — зарубіжні вчені-мовознавці та лінгводидакти — розглядали питання сучасного підручникотворення, зокрема забезпечення навчальною та лексикографічною літературою початківців у США, Німеччині, в Угорщині, Японії та інших країнах, а також обмінювалися лінгводидактичним досвідом. Тоді ж акцентувалася увага на необхідності ґрунтовних досліджень проблеми вивчення української мови як іноземної у самій Україні. Четвертий — шостий Міжнародні конгреси україністів (Одеса-1999, Чернівці-2002, Донецьк-2005) зупинилися на таких актуальних сучасних проблемах, як: місце української мови серед інших мов світу, стан українського правопису, феномен суржику, життя мови у суспільстві, інтерактивні технології навчання української мови як іноземної (розробка відповідних комп'ютерних програм, створення навчальних телесеріалів та телепрограм, спеціальної інтернет-сторінки, забезпечення занять з української мови у навчальних закладах зарубіжжя якісними лінгводидактичними відеоматеріалами тощо). Тоді ж було висунуто пропозицію створити Асоціацію викладачів української мови як іноземної для обміну кращим досвідом викладацької роботи.

Сьомий Міжнародний конгрес україністів відбувся у червні 2008 року в широкому представництві зарубіжних учених. У цьому президент Міжнародної Асоціації україністів академік Я. Яцків бачить зростання інтересу до України, яке має закономірно підтримуватися державною політикою розвитку галузей вітчизняної науки (зокрема гуманітарної) і культури.

За ініціативи МАУ в 1990 році була створена Міжнародна школа україністики (МШУ НАН України), науковці якої співпрацюють з колегами за межами України. Прикладом такої плідної співпраці є спільні лінгводидактичні видання — наприклад, посібник з української мови, призначений для польськомовних іноземців, авторами якого є Н. Присяжнюк, О. Пацеєвська, А. Брацкі [11]. У передмові до вказаної книги директор МШУ НАН України проф. Р. Радишевський виділяє як традиційну форму навчальних програм МШУ "літні сесії, які щорічно відвідують десятки слухачів із країн Європи й Америки, зацікавлені в оволодінні українською мовою, ознайомленні з історико-культурними та науковими установами Києва, пам'ятками архітектури, музеями, містами України", і відносить до кола наукових досліджень МШУ методику навчання української мови як іноземної: "МШУ послідовно розробляє навчально-методичні видання з української мови для носіїв різних мов: посібники, книги для читання, довідники, програми". Показовою є робота Міжнародної школи україністики у Львові, яка працює вже п'ятий рік. Цього літа її учасниками були представники (віком від 18 до 35 років) з Грузії, Румунії, Литви, Угорщини, Азербайджану, Узбекистану, Нігерії. Українська мова стала одним із п'яти предметів, обов'язкових для вивчення, а випускний іспит підтвердив отримані іноземцями мовнокомунікативні знання, уміння й навички.

У Запорізькому державному медичному університеті близько 35 років працює кафедра мовної підготовки іноземних громадян, науковці якої приділяють належну увагу

удосконаленню змісту курсу української мови для іноземних студентів згідно вимог кредитно-модульної системи навчання. Слід зауважити, що за основу сучасних педагогічних досліджень у даній площині покладено діяльнісно-комунікативний підхід як оптимальний шлях до формування в майбутніх фахівців мовно-мовленнєвої культури професійної комунікації [1, 3, 4, 12, 15].

У площині вивчення української мови іноземцями в Україні та за кордоном особливого значення набувають зв'язки вітчизняної і зарубіжної лінгводидактики з різними галузями мовознавства та іншими гуманітарними науками. Так, вузівському вивченню синтаксичних конструкцій на основі функціонально-комунікативного підходу до процесу мовної підготовки українців-іноземців присвячено спеціальну монографію викладача Житомирського держуніверситету імені Івана Франка Л. Шевцової, видану за сприяння кафедри славістики університету ім. Ф. Палацького у Чехії (про дослідження науковців цієї кафедри йтиметься далі) [9].

Надійним дидактичним засобом традиційно виступають підручники і посібники з повного курсу української мови для іноземців. Як приклад слід назвати навчальний посібник "Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення" (Київ, 2004), авторами якого є Н. Зайченко і С. Воробйова [5]. В анотації до книги чітко сформульовано її мету, досягнення якої повною мірою забезпечено основним текстом посібника: "Пропоноване видання адресується іншомовним студентам, які оволоділи базовою практичною граматику української мови і лексичним мінімумом у межах 1500-2000 одиниць і бажають активізувати свій лексичний запас та вдосконалити навички усного (діалогічного та монологічного) мовлення в актуальних ситуаціях повсякденного спілкування. Навчальний посібник призначено для роботи в аудиторії з викладачем, він може також вибірково використовуватися для самостійної роботи" [5: 2].

Позитивним є те, що комерційні фінансові структури надають підтримку розвитку закладів освіти для іноземних громадян в Україні. У липні 2008 р. за сприяння Львівської філії "Приватбанку" було проведено конкурс освітніх програм молодих бізнесменів, переможцем якого стала львів'янка С. Бук зі своїм бізнес-планом про відкриття українських шкіл для іноземців.

У площині проблеми навчання української іноземних студентів відома діяльність науковців Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету "Львівська Політехніка" та Львівського національного університету імені Івана Франка. Так, коло наукових інтересів І. Ключковської та Ю. Заячук становлять питання вивчення української мови в університетах країн Європи та Північної Америки (йдеться насамперед про близько 20 млн етнічних українців — мешканців 50 країн світу) [8]. Збереження української культури і національної ідентичності відбувається саме засобами рідного слова, у процесі вивчення української мови, коли формується мовнокомунікативна компетенція. У названій статті, зокрема, досліджуються етапи та особливості становлення українознавчої вищої освіти в європейських країнах — від заснування першого Українського Вільного Університету (УВУ) у Відні, переведеного за тим у Прагу (1921 р.), Українського педагогічного інституту імені М. Драгоманова (1923 р., Прага), Українського наукового інституту при Берлінському університеті (Німеччина, 1926 р.), науково-навчальної роботи гуманітарних кафедр університетів Кракова й Варшави, що стали осередками україністики у Польщі, а згодом (після перерви, викликані Другою світовою війною) до відновлення викладання української мови в університетах Чехії, Польщі, Німеччини.

Окрему увагу автори приділяють сучасному стану викладання української в університетах Чехії, наприклад, в Оломоуцькому університеті імені Ф. Палацького, де на кафедрі славістики філософського факультету виокремлюються секції русистики, полоністики та україністики. Попри відсутність у Чеській Республіці на сьогодні українських університетів, українська мова є вузівською навчальною дисципліною, поряд з літературою та історією України.

За час свого створення (2000-2001н.р.) секція україністики на чолі з доктором філологічних наук, професором Йозефом Андершем ініціювала проведення чотирьох потужних міжнародних симпозіумів україністів, які традиційно проходять у річницю з Дня Незалежності України. Так, 24-26 серпня 2006 року в III Оломоуцькому симпозіумі україністів взяли участь такі відомі українські й зарубіжні мовознавці, як Й. Андерш (Чехія), М. Кочерган (Україна), І. Вихованець (Україна), К. Городенська (Україна), Л. Ставицька (Україна), В. Радчук (Україна), М. Мозер (Австрія), Г. Біедер (Австрія), Ю. Ванько (Словаччина), О. Баранівська (Польща) та ін. Власне лінгводидактичній проблемі формування культури українського мовлення студентів-іноземців в Україні та методиці навчання української мови за межами України було присвячено статті у збірнику матеріалів конференції (О. Баранівська, Л. Науменко, Л. Шевцова, О. Березюк, К. Климова). Увагу привертає стаття Л. Шевцової, в якій автор вважає ситуативні завдання важливим чинником активізації розвитку зв'язного мовлення студентів-неукраїнців: "Ситуативні завдання зможуть їм допомогти не просто вивчити українську мову, а навчитися нею користуватися як засобом спілкування" [16: 617] — і характеризує критерії, яким повинні відповідати ситуативні завдання: тематично-змістовий, інформативний, мовно-структурний, мотиваційний, діяльнісний, евристичний, ситуативної співвіднесеності, новизни. О. Березюк пропонує використовувати у навчальному процесі українознавчі тексти, які оптимізують вивчення мови етнічними українцями на ґрунті формування їх національного самоусвідомлення.

Інтерес у галузі лінгводидактики становлять міжнародні зустрічі русистів, ініційовані оломоуцькою кафедрою славистики ще у 1976 році. Дев'ятнадцятий симпозіум русистів відбувся 2007 року і працював у кількох секціях: лінгвістичній, лінгводидактичній, перекладацькій, фразеологічній, літературознавчій. Цікавим досвідом застосування інтерактивних педагогічних технологій, а також традиційних методик у процесі навчання мови іноземних громадян поділилися чеська дослідниця Г. Бендова (див. вище), В. Ніколіна (Росія), Б. Хлебда (Польща) та інші педагоги. Беручи участь у роботі конференції, ми вважали за доцільне зупинитися на різних аспектах проблеми формування мовної компетенції студентів (зокрема, в етнічних українців і росіян), які навчаються в педагогічних університетах України і постійно перебувають в умовах українсько-російського мовного оточення [7].

Досвід роботи з російськомовними студентами в інституті іноземної філології Житомирського держуніверситету переконав, що неможливо підготувати компетентного перекладача з англійської або німецької без вивчення курсу практичної стилістики української мови: російська мова-посередник для студентів — етнічних росіян — обов'язково втручається у процес перекладу українською мовою. Отже, коли студенти набувають навичок російсько-українського перекладу за допомогою спеціальних вправ, якісні показники рівня їх професійної компетенції значно підвищуються. За приклад майбутні перекладачі беруть діяльність М.Т. Рильського, якому український читач завдячує можливістю прочитати світову класику рідною мовою.

Підсумовуючи усе вищесказане, зробимо такі висновки:

- об'єднана діяльність міжнародних організацій україністів сприяє відродженню етносвідомості українців та піднесенню престижу української мови з-поміж інших світових мов;
- вивчення української мови іноземцями повинно відбуватися на ґрунті ознайомлення з багатством української культури;
- міжнародний обмін лінгводидактичним досвідом забезпечує подальший розвій української мови та української культури у світовому комунікативному просторі;
- законодавчо гарантований вільний розвиток інших мов в Україні відбувається за умови обов'язкового володіння нормами української літературної мови як символу державності.

Насамкінець додамо: розробляючи сучасні технології викладання української мови як іноземної, беручи за основу їх комунікативну інтерактивну спрямованість, вчені-лінгводидакти не повинні забувати й відомого вислову В. Костомарова: "Рідна мова – мова душі, друга та решта – мови пам'яті".

Література:

1. *Альохіна С.В., Онкович Г.В., Шатенко Я.* Українська мова для іноземних студентів: початково-предметні курси: Навчальний посібник.- К.: Артек, 1998. — 152 с.
2. *Бендова Г.* Поиск и идентификация социокультурной информации. — *Rossica Olomucensia XLVSI-II. Sbornik prispevku z mezinarodni conference XIX. Olomoucke dry rusistu 30.08.* — 01.09.2007. — Olomouc, 2008. — С. 175 — 177.
3. *Васецька Л.І.* Вимога часу корегування змісту навчання мови іноземних студентів-нефілологів // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. (Тези X Міжнародної науково-практичної конференції). — Харків, 2006. — С. 68 — 69.
4. *Васецька Л.І.* Сучасний стан теоретичної розробки проблеми навчання професійної комунікації іноземних студентів-нефілологів. // Збірник наукових праць. Педагогічні науки, вип. XXXXI. — Херсон, 2006. — С. 254 — 260.
5. *Зайченко Н. Ф., Воробйова С. А.* Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення. — К.: Знання України, 2004. — 324 с.
6. *Климова К.* Актуальні проблеми навчання української мови у процесі профільної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ. — *UCRAINICA II. SOUCASNA UKRAJINISTIKA. Problemy jazyka, literatury a kultury. 2 cast. Sbornik clanku. 3. Olomoucke symposium ukrajiniistu 24.-26. srpna 2006. UNIVERZITA PALACKENO V OLOMOUCI.* — Olomouc, 2006. (Матеріали міжнародної конференції 3 Оломоуцький симпозиум українців (24-26 серпня 2006 року). — Чехія). — С.629 — 634.
7. *Климова Е.Я.* Проблема формирования языковой компетенции студентов нефилологических специальностей университетов Украины в условиях украинско-русского двуязычия. — *Rossica Olomucensia XLVSI-II. Sbornik prispevku z mezinarodni conference XIX. Olomoucke dry rusistu 30. 08.* — 01.09.2007. — Olomouc, 2008. — С. 209 — 212.
8. *Ключковська І., Заячук Ю.* Навчальні українознавчі студії в Європі та Північній Америці: еволюція і сьогодення. 18. Jun. 2007. — <http://personal-plus.net/forum/>
9. *Larysa Sevcova.* Infinitivni vety v ukrajinstine (ve srovnani s rustinou). — *Univerzita Palackeho v Olomouci. Filozoficka fakulta.* — Olomouc, 2007. — 128 s.
10. *Огієнко І.І.* (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С. Тимошик. — К.: Либідь, 1995. — 296 с.
11. *Присяжнюк Н., Пацєєвська О., Брацкі А.* Українське дієслово. Довідник-посібник для іноземних громадян, які володіють польською мовою. — Київ, 2007. — 166 с.
12. *Старостенко К.І.* Модульний контроль знань іноземних студентів у процесі лінгвістичної підготовки // Збірник доповідей учасників VI Всеукраїнської науково-методичної конференції "Реалізація принципів і завдань Болонського процесу в Україні". — Запоріжжя, 2006. — С.139 — 141.
13. *Сухомлинский В.А.* Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. — 2-е изд. — К.: Рад. шк., 1987. — 44 с.
14. *Ткаченко О.Б.* Українська мова і мовне життя світу. — К.: Спалах, 2004. — 272 с.
15. *Чезганов С. А.* Як правильно скласти діловий документ?: Методичні вказівки для студентів-іноземців денної і вечірньої форм навчання. — К.: КНЕУ, 1998. — 28 с.
16. *Шевцова Л.* Критерії застосування ситуативних завдань як засобу лінгводидактики. — *UCRAINICA II. SOUCASNA UKRAJINISTIKA. Problemy jazyka, literatury a kultury. 2 cast. Sbornik clanku. 3. Olomoucke symposium ukrajiniistu 24.-26. srpna 2006. UNIVERZITA PALACKENO V OLOMOUCI.* — Olomouc, 2006. (Матеріали міжнародної конференції 3 Оломоуцький симпозиум українців (24-26 серпня 2006 року).— Чехія). - С.617 — 622.

Kateryna Klymova. International lingo-didactic contacts as pawning for successful development of modern technologies of teaching Ukrainian language as a foreign one.

Summary. The author analyses the activity of native and foreign scholars who deal with teaching the Ukrainian language as a foreign one in Ukraine and abroad. The article highlights the importance of lingo-didactic experience exchange to further the Ukrainian language and culture development in world communicative space. **Key words:** Ukrainian studies, lingvodidactics, linguistic competence, language and speech competence, ethnically native language, a foreign teacher of the Ukrainian language, methodical supply of the teaching process.